
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XVI (2019), №2
s. 209-217
doi: 10.36121/fwolanski.16.2019.2.209

Filip Wolański
(University of Wrocław)
ORCID 0000-0002-4287-6911

The place of Ruthenian lands in the historiography of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 18th century. Selected aspects

Annotation: The article is dedicated to depicting the Ruthenian lands and their historical traditions in the works of the Old Polish historiographic literature and the influence of this discourse on the culture of remembrance within the noble elite. The manner of the Russian territories in selected works of Polish historians of the 18th century has been characterized (Karol Wyrwicz, Jan Bielski, Franciszek Paprocki, and Adam Naruszewicz). In this article you can find examples of collective representations' ideas in functional texts dealing with the day-to-day living with the addition of symbolic meaning, such as funeral sermons, where some references to the Ruthenian-Lithuanian historical traditions were discovered.

Keywords: collective representations, cultural transfer, historiography, identity

Место русских земель в историографии Речи Посполитой в XVIII веке. Избранные аспекты.

Аннотация: Статья посвящена представлению русских земель и их исторической традиции в древнепольской историографической литературе, а также влиянию этого дискурса на культуру памяти шляхетских элит. Охарактеризован способ представления русских провинций в избранных трудах польских историков XVIII века (Кароль Вырвич, Ян Бельски, Францишек Папроcki, Адам Нарушевич). Приведены примеры существования коллективных изображений в текстах функционирующих в повседневной жизни, но имеющих символическое значение как похоронные проповеди. В этих текстах высказано существование ссылок на русско-литовскую историческую традицию.

Ключевые слова: коллективное изображение, культурный трансфер, историография, идентичность.

Miejsce ziem ruskich w historiografii Rzeczypospolitej w XVIII wieku. Wybrane aspekty.

Streszczenie: Artykuł ukazuje ziemie ruskie i ich tradycje historyczne w staropolskim piśmiennictwie historiograficznym oraz wpływ tego dyskursu na kulturę pamięci elit szlache-

ckich. Scharakteryzowany został sposób ukazywania ziem ruskich w wybranych dziełach polskich historyków XVIII w. (Karola Wyrwicza, Jana Bielskiego, Franciszka Paprockiego, Adama Naruszewicza). Przedstawiono przykłady funkcjonowania wyobrażeń zbiorowych w tekstach użytkowych funkcjonujących w życiu codziennym, posiadających znaczenie symboliczne w wymiarze kulturowym jak kazania pogrzebowe. Wykazano w ich przekazie istnienie odwołań do rusko-litewskiej tradycji historycznej.

Słowa kluczowe: wyobrażenia zbiorowe, transfer kulturowy, historiografia, tożsamość.

The significance of historiographic legacies in establishing both social identity and social consciousness is a well-recognised fact in the humanities. At the same time, it is a particularly valuable perspective on research, especially while attempting to find social consciousness traces of the Polish-Lithuanian Commonwealth. In this case, historiographical references could serve as a source, helping to discover important aspects of not only ideologies and political mythologies but also related complex mind-set phenomena¹. In order to properly highlight the significance of early modern historiographic sources in realities of the Commonwealth, it is worth to mention its certain traits with regards to ethnical and cultural aspects. In such a highly developing cultural context, especially given the fact that this was almost a form of an ethnic mosaic consisting of plethora of traditions remain the key to understanding of those historiographic sources.

The Polish-Lithuanian Commonwealth was an extensive international, multi-cultural and multi-religious state. Despite its resemblance to other similar creations known from history or even existing today, the Commonwealth had a very unique and distinctive culture. What is quite extra-ordinary is that state survived a few hundred years while being located on the verge of highly diverse cultures. Many contemporary historians are advocating that the key to understand the very existence of the Commonwealth was its fundamental rule of consensus which enabled the diversity, so imminently present in the structure of that society, to flourish. In this way, this Polish-Lithuanian-Ruthenian state with its law and institutions allowed for simply for the co-existence of different nations but then gradually evolved to melting of that conglomerate into one while crystallising a separate identity over hundreds of years. An identity that was incredibly rich and complex as well as deeply conflicted but discernible despite all the attempts to erase it from minds of Central and Eastern Europeans made until today.

The ethnical mosaic of the Polish-Lithuanian Commonwealth could be examined from many different perspectives. Often it is treated as a phenomenon which is a re-

¹ Older works: W. Konopczyński, *Polscy pisarze polityczni XVIII w. (do Sejmu Czteroletniego)*, Warsaw 1966; A. F. Grabski, *Mysł historyczna polskiego oświecenia*, Warsaw 1976; K. Bartkiewicz, *Obraz dziejów ojczyzny w świadomości historycznej w Polsce doby oświecenia*, Poznań 1979; later important agreements mentioned by K. Puchowski, *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej 1565–1773*, Gdańsk 1999; idem *Edukacja historyczno-geograficzna w kolegiach pijarskich i jezuickich w I Rzeczypospolitej. Próba porównania* [in:] *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX w.*, I. Stasiewicz-Jasiukowa (Ed.), Warsaw-Cracow 1993, pp 477–488; and latest J. Orzeł, *Historia – tradycja – mit w pamięci kulturowej szlachty Rzeczypospolitej XVI–XVIII w.*, Warsaw 2016; eadem *W poszukiwaniu antenatów – o mitach początku narodu i rodu w kulturze szlacheckiej* [in:] *Sarmacka pamięć. Wokół bitwy pod Wiedniem*, B. Dybaś, A. Woldan & A. Ziemiańska (Eds.), Warsaw 2014, pp. 17–34.

sult from clashing of Western and Eastern influences². In this understanding, the West would be represented by the Polish ethnic elements³ and the East through Ruthenian (i.e. in this understanding, the East would not be identified as the Orient). These two ethnoses decidedly influence the cultural image of the Polish Kingdom and the Grand Duchy of Lithuania by contributing their own legal and political systems as well as religions, languages and cultural practices. In spite of their positions not being symmetric, they were both profoundly shaping one other. We need to acknowledge that despite the fact that the influence of the Lithuanian elements faded in the early modern times, the historical traditions and the origin myth from their past remained vital in the Commonwealth society by constituting its most important source of forming its historical consciousness⁴. However, the afore-mentioned Polish-Ruthenian cultural dichotomy may serve as a useful starting point for a reflection on the ethno-cultural processes of two countries tied in a union. The research by Henryk Litwin⁵ and Natalia Jakowenko⁶ indicate a deep attachment of Polish and Ruthenian nobility, not only from the Grand Duchy of Lithuania but also Kievan Rus', to state traditions and political mythologies which was still very much visible in 18th century in territories annexed to the Crown after the Union of Lublin.

The afore-mentioned cultural context constituted a background for a 16th century vision of the Commonwealth which combined the elements of historical traditions functioning at that time in the Crown of the Polish Kingdom and the Grand Duchy of Lithuania. During the Renaissance, fundamentals were laid to create a synthetic image of the past for the two nations tied in a union. Along Jan Długosz⁷, the main influence on the shape of this perspective were historians such as Maciej from Miechow, Marcin Kromer, Maciej Strykowski⁸ as well as Marcin Bielski⁹, Alessandro Guagnini and Stanisław Sarnicki. This group had a great impact on the development of noble images of the Commonwealth nations in their past. As recognised by Hans-Jürgen Bömeling in the second half of the 16th century, a Polish historical canon was formed under the influence of Bielski and Kromer. It was very closely connected to humane ideas ad-

² A. Mączak, *Jedyna i nieporównywalna? Kwestia odrębności Rzeczypospolitej w Europie XVI–XVII w.*, 'Kwartalnik Historyczny', 1993, vol. 100, No. 4, pp. 121–136; M. Markiewicz, *Jedyna i nieporównywalna? – normalne państwo europejskie, czy może państwo pogranicza?* [in:] *Między Zachodem a Wschodem. Studia z dziejów Rzeczypospolitej w epoce nowożytnej*, Toruń 2002, pp. 17–22. Also worth mentioning, a classic piece by Jerzy Michalski dedicated to this topic, see J. Michalski, *Sarmatyzm a europeizacja Polski w XVIII w.*, [in:] *Swojskość i cudzoziemszczyzna w dziejach kultury polskiej*, Z. Stefanowska (Ed.), Warsaw 1973, pp. 113–168.

³ It is vital to remember the influences of the widely considered Germanic culture, especially visible in the Duchy of Prussia however discernible in other parts of the Commonwealth as well.

⁴ J. Orzeł, *Historia – tradycja – mit...*, s. 193–203; E. Kulicka, 'Legenda o rzymskim pochodzeniu Litwinów i jej stosunek do mitu sarmackiego', *Przegląd Historyczny*, 1980, vol. 71, No. 1, pp. 1–21; E. Ulcnaite, 'Literatura neolacińska jako świadectwo litewskiej świadomości państwowej i narodowej', [in:] *Łacina w Polsce. Między Slavia Latina i Slavia Orthodoxa*, J. Axer (ed.), set 1–2, Warsaw 1995, pp. 34–37. See Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, A. Kuncevičius, *Historia Litwy. Od czasów najdawniejszych do 1795 r.*, Warsaw 2007.

⁵ H. Litwin, *Napływ szlachty polskiej na Ukrainę 1569–1648*, Warsaw 2000.

⁶ N. Jakowenko, *Historia Ukrainy do 1795 r.*, Warsaw 2011.

⁷ P. Dymmle, *Tradycja rękopiśmienna Roczników Jana Długosza. Studium analityczne ksiąg X–XII*, Warsaw 1992.

⁸ A. Semianczuk, *Maciej Strykowski i jego wpływ na historiografię Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVII w.*, „Senoji Lietuvos Literatura” 2009, vol. 27, pp. 243–270.

⁹ D. Śnieżko, „Kronika wszystkiego świata” Marcina Bielskiego. *Pogranicze dyskursów*, Szczecin 2004.

opted at that time by intellectual elites in Cracow who imposed the Western rhetorical patterns of historical writing to the Polish works¹⁰. It was undoubtedly their milestone achievement, the consequences of which were significant in the historical consciousness development for the Commonwealth society.

Traces of this discourse could be easily found in the works of 17th century historians as well as in the Enlightenment era, and not only in Polish but also the works in French¹¹ or German¹². Among contemporary Polish researches, there is a firm conviction that the afore-mentioned Renaissance and early Baroque authors had an integrating impact on the historical consciousness of most of the Commonwealth elites. In this context, it is worth to examine the outlook on the Ruthenian territories, in the Polish historical discourse of the 18th century.

The subject of Ruthenia was treated variously in historical sources. On the one hand, it was identified simply as a historic area of the Kievan Rus' with the discernible part of land conquered by Casimir III the Great, but on the other hand functioning as a Ruthenian Voivodship within the Polish Kingdom. Naturally, there were also the differentiation for areas of the former Grand Duchy of Lithuania annexed to the Crown after the Union of Lublin in 1569. It is worth noting that the territories of the Grand Duchy of Moscow, later Russian Empire, were considered separate. Such division of the Russian lands had significant consequences in the Old Polish historiography. In more than one sense, Ruthenia was becoming, at least from the Polish perspective, a border region. On the one hand, as a land located near the border to the Crown, and on the other as a border to Latin culture influences.

In the 18th century historiography, among others whose works are notable, we need to highlight Karol Wyrwicz¹³, Jan Bielski¹⁴ as well as Franciszek Paprocki¹⁵ and last but not least Adam Naruszewicz whose historical writing set a new trend in these kind of reflexions at the close of the century¹⁶.

¹⁰ H. J. Bömelburg, *Polska myśl historyczna a humanistyczna historia narodowa (1500–1700)*, Cracow 2011, pp. 172–213.

¹¹ M. Forycki, *Chorografia Rzeczypospolitej szlacheckiej w Encyklopedii Diderota i d'Alemberta*, Poznań 2010, pp. 205–251.

¹² See W. Zientara, *Sarmatia Europiana oder Sarmatia Asiana? Polen in den deutschsprachigen Druckwerken des 17. Jahrhunderts*, Toruń 2003; idem, *Niemieckie media XVII wieku o Rzeczypospolitej szlacheckiej*, [in:] *Z szablą i kielichem, czyli Życie po sarmacku*, J. Tazbir, & S. Zagórski (Eds.), Łomża 2015, pp. 183–194.

¹³ Karol Wyrwicz tackled topics related to Ruthenian lands within the Commonwealth in his works dedicated to geography. However his main work dedicated to the general history concerns mostly problems related to so-called sacred history. See K. Wyrwicz, *Historia powszechna skrócona* [...], Warsaw 1787; K. Augustowska, *Karol Wyrwicz jako geograf*, "Zeszyty Geograficzne WSP w Gdańsku", 1962, no. 4, pp. 327–255; eadem, *Karol Wyrwicz*, [in:] *Dziewięć wieków geografii polskiej*, B. Olszewicza (ed.), Warsaw 1967, pp. 117–137

¹⁴ J. Bielski, *Widok Królestwa Polskiego* [...], vol. 1–2, Poznań 1763; K. Puchowski, *Edukacja historyczna...*, pp. 195–245; P. Komorowski, *Historia powszechna w polskim piśmiennictwie naukowym czasów stanisławowskich i jej rola w edukacji narodowej*, Warsaw 1992.

¹⁵ F. Paprocki, *Domowe wiadomości o Wielkim Księstwie Litewskim z przyłączeniem historii tegoż narodu przedrukowane*, Vilnius 1760, subsequent editions 1763, 1775; idem, *Domowe wiadomości o Koronie Polskiej* Vilnius 1763, 2nd edition 1771.

¹⁶ J. Platt, *Adam Naruszewicz*, [in:] *Pisarze polskiego oświecenia*, T. Kostkiewiczowa, Z. Goliński (ed), vol. 1, Warsaw 1992, pp. 309–330.

Franciszek Paprocki in his work titled 'Local news of the Grand Duchy of Lithuania with the added history of that nation printed' (org. "Domowe wiadomości o Wielkim Księstwie Litewskim z przyłączeniem historii tegoż narodu przedrukowane") combined the history of Ruthenia with the political mythology of the Grand Duchy of Lithuania¹⁷. This is why in his works, we can find references to Lithuanian nobility of Roman descent who, at first, allegedly gave in to Ruthenians but then not only became entirely independent from them but also, under the command of Palemon and his descendants, liberated the lands from Tatars and eventually placed them in submission to Lithuania¹⁸. The event constituting a symbolic crowning achievement for the Lithuanian conquest was, according to Paprocki, the occupation of Kiev in 1331¹⁹. It is not without meaning that he treated the Jagiellonian dynasty not only as rulers of Lithuania but Ruthenia as well²⁰. What is also worth mentioning however, he very diligently noted the consequences of the Khmelnytsky Uprising, most prominently, the political and territorial losses to Moscow due to the Truce of Andrusovo of 1667. Although notably, a much more detailed description of Ukrainian territories we could find in another work by Paprocki titled "Local news of the Polish Crown, about the Lesser and Greater Poland"²¹ (org. "Domowe wiadomości o Koronie Polskiej abo o Małej i Wielkiej Polsce"). What could be considered a typical feature is a fact that Paprocki treated the Kiev voivodship as near border Commonwealth lands. What is more, Paprocki highlighted the division of these territories between Poland, Russia and Turkey at the close of the 17th century and the gradual conquest by the state of tsars later on. He underlined the existence of Cossacks' lands and their importance in the cultural and social identity of that area as well as the significance of Zaporozhian Sich for its functioning²².

Amongst references to Kievan Rus' we can find in the works by Polish Enlightenment historians, we need to underline the most notable was in the History of the Polish Nation by Adam Naruszewicz (org. "Historia Narodu Polskiego"). This educated bishop while describing the genealogy of Central and Eastern European dynasties also made notes of nations living in those areas. He featured very prominently not only the etymology of the name 'Ruthenia' but also geographical locations of particular Ruthenian tribes along with the history of the first Kievan princes beginning with Sviatoslav, well until the rulers of duchies founded later due to state divisions²³.

While describing the functioning of the historical traditions related to Russia in the day-to-day reality of the 18th century Southern-Eastern Crown habitants in the Commonwealth, it is worth noting the way references to such traditions were made in rhetorical functional texts, such as sermons which played a substantial role in the social communication at that time²⁴.

¹⁷ F. Paprocki, *Domowe wiadomości o Wielkim Księstwie Litewskim...*, pp. 15–17.

¹⁸ See J. Jurkiewicz, *Od Palemona do Giedymina wczesnonowożytne wyobrażenia o początkach Litwy*, pt. 1: *W kręgu latopisów literackich*, Poznań 2012.

¹⁹ F. Paprocki, *Domowe wiadomości o Wielkim Księstwie Litewskim...*, p. 21.

²⁰ *Ibidem*, p. 46.

²¹ F. Paprocki, *Domowe wiadomości o Koronie Polskiej abo o Małej i Wielkiej Polsce*, Vilnius 1763.

²² *Ibidem*, p. 8.

²³ A. Naruszewicz, *Historia narodu polskiego od początków chrześcijaństwa. Panowanie Piastów*, vol. 4, Warsaw 1803, pp. 18–21.

²⁴ F. Wolański, *Kaznodziejstwo bernardyńskie w staropolskim systemie komunikacji społecznej schyłku*

Sermons were inspired by three different types of historical events, such as: ancient Greek and Roman stories, as well as excerpts from the sacred history and genealogical history of specific dynasties. In relation to this type of discourse related to Ruthenia and its ties with the Commonwealth, it is particularly important to note part of the sacred history and the dynastic traditions. In the case of the former, the topics which utilised were from biblical and hagiographical commonplaces but related to Polish and Ruthenian history²⁵. However, while referencing the histories of families, historiographic works²⁶ or documents were used to the same degree as the very popular among nobility, especially in the 18th century, armorials²⁷ which served as a great medium of identity where legends related to their families' coat of arms would be included. The myths explaining the circumstances around which the privileged group was founded were supposed to justify the superiority of nobility over other classes, as well as lending credence to the ties of kinship. These kind of perspectives were manifested most likely in the funeral sermons where genealogical lineage was key²⁸.

The subject of Ruthenia plays an interesting role in the aspect of the historical references in sermon discourse. In a prominent book by Jarema Maciszewski from 1969 titled "The Polish nobility and their state" (org. "Szlachta polska i jej państwo"), the author advocated that historical tradition of the Crown nobility in the 18th century was dominated by the history of the Polish state²⁹. At the same time, an analysis of the funeral sermons gives an impression of existence for a much more complex environment. In 18th century funeral sermons of Kievan voivodship dignitaries, we can easily find a reference to a traditional image of the Kievan Rus' history and the events taking place after the Lithuanian conquest³⁰. They were also outlooks inspired by works of Maciej

epoki saskiej. *Studium kształtowania wyobrażeń i postaw*, Toruń 2012.

²⁵ Naturally, there were also references from histories of other nations or states.

²⁶ Most notably they were the afore-mentioned classics of the Old Polish historiography Jan Długosz, Marcin Bielski, Marcin Kromer, Maciej Strykowski.

²⁷ The most popular authors of armorials which were used were by Bartłomiej Paprocki and Szymon Okolski however the ones by Waclaw Potocki, Kacper Niesiecki or Stanisław Duńczewski were also highly regarded. See B.Paprocki, *Herbarz rycerstwa polskiego na pięcioro ksiąg rozdzielone*, Cracow 1584; idem, *Gniazdo cnoty. Zkąd herby rycerstwa sławnego Krolestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego, Mazowieckiego, Żmudzkiego y inszych państw początek swoy maia*, Cracow 1578; S. Okolski, *Orbis Polonus*, vol. 1-3, Cracoviae 1641-1645; W. Potocki, *Poczet herbów szlachty Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego gniazdo i perspektywa starożytnej cnoty, płodnej Matki wszystkich Świętych i Świeckich Ozdób, po Całym Świecie, a mianowicie w Ojczyźnie naszej, gdzie złotej, w puchu Białego Orła, wychowawicy wolności, jasnemu, męstwa, powagi i statku, zaraz od pieluch nawykając słońcu. Gdzie pomnożenie na jasność pańskiego przez lat dwanaście set, aż dotąd, szczęśliwie kwitnęła Majestatu. Tużdzież starożytność Domów: rodowitość familiej, theologiczne, polityczne nauki, przestroż argucyje, żarty i co z okazji jej którego podało herbu, krótko, zwięzłem opisuje wierszem [...]*, Cracow 1696; K. Niesiecki, *Korona polska*, vol. 1-4, Lwiv 1728-1743; S. Duńczewski, *Herbarz wielu domów korony polskiej i W. Ks. Litewskiego dla niezupetnego opisanja albo opuszczenia i wielu odmienności nieprzyzwoitych za dawnych i późniejszych autorów herby z rodowitością wyrażających [...]*, Cracow 1757.

²⁸ M. Skwara, *O dowodzeniu retorycznym w polskich drukowanych oracjach pogrzebowych XVII w.*, Szczecin 1999; Rethorical arguments concerning the lineage was a tradition deeply rooted in traditions of the nobility, see S. Baczewski, *Kazania pogrzebowe z pierwszej połowy XVII w. jako spektakl władzy*, „Napis”, 2006, series XII, pp. 275-285.

²⁹ J. Maciszewski, *Szlachta polska i jej państwo*, Warsaw 1969, p. 168.

³⁰ F. Wolański, *Kaznodziejstwo bernardyńskie...*, pp. 249-254.

Strykowski³¹ and the other famous afore-mentioned historical and heraldic scholars. Most notably, it needs to be said that during the funeral speeches corresponding to local traditions, the Lithuanian-Ruthenian family origins from 'Ruthenian' voivodships were elevated by highlighting their blood ties especially with the well-respected Polish, Lithuanian and Russian families, living descendants of Rurikids or Giediminids³². In order to enhance credibility of their arguments, the preachers would enlist representatives of each generation along with the locations of their family residences. Without a doubt, construing such style of the preachers' discourse was a result of the profoundly-rooted origin myth of the Grand Duchy of Lithuania in the elite consciousness. This aspect of preachers' polemic needs to be considered a trace of forming identity along the myth of Palemon for the Ruthenian habitants near Polish borders after the Union of Lublin. Historical justification of the political ideology for the Grand Duchy of Lithuania remained in traditions of kinship in those lands, surprisingly important for the local, Russian identity for those areas.

The perception and significance of Ruthenian lands within the Polish Kingdom was a cultural phenomenon in a complex, multi-aspect character which needs research. The issues mentioned relate to the culture of remembrance within the noble elites. It appears however that the historical consciousness of this group was distinctive on many other levels which calls for posing questions concerning e.g. reception of historiography related to Ruthenia in the light of the noble "in-house writing" such as *silva rerum* books or, what seems even more challenging, private correspondence and last but not least, political papers. More research is also needed concerning the existence of references to history and their function in sermons. The analysis of such issues may significantly enrich the knowledge of historical consciousness of nobility in the Commonwealth, especially with regional or local traditions of the 18th century.

REFERENCES - BIBLIOGRAFIA

Printed Sources:

- Bielski J., *Widok Królestwa Polskiego [...]*, vol. 1-2, Poznań 1763.
 Duńczewski S., *Herbarz wielu domów korony polskiej i W. Ks. Litewskiego dla niezupelnego opisanja albo opuszczenia i wielu odmiennosci nieprzyzwoitych za dawnych i późniejszych autorów herby z rodowitością wyrażających [...]*, Cracow 1757.
 Naruszewicz A., *Historia narodu polskiego od początków chrześcijaństwa. Panowanie Piastów*, t. 4, Warsaw 1803.
 Niesiecki K., *Korona polska*, vol. 1-4, Lviv 1728-1743.
 Okolski S., *Orbis Polonus*, vol. 1-3, Cracoviae 1641-1645.
 Paprocki B., *Herbarz rycerstwa polskiego na pięcioro ksiąg rozdzielone*, Cracow 1584.
 Paprocki B., *Gniazdo cnoty. Zkąd herby rycerstwa sławnego Krolestwa Polskiego, Wielkiego Księ-*

³¹ M. Strykowski, *Która przedtym nigdy światła nie widziała. Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszyskiej Rusi Kijowskiej, Moskiewskiej, Siwierskiej, Wołyńskiej, Podolskiej, Podgórskiej, Podlaskiej, etc. i rozmaite przypadki wojenne i domowe, Pruskich, Mazowieckich, Pomorskich i innych Królestwu Polskiemu i Wielkiemu Księstwu Litewskiemu przyległy [...]*, Królewiec 1582.

³² J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca XIV w.*, Warsaw 1895 (reprint Warsaw 1994), pp. 413-422.

stwa Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego, Mazowieckiego, Zmudzkiego y inszych państw początek swoy maia, Cracow 1578.

Paprocki F., *Domowe wiadomości o Wielkim Księstwie Litewskim z przyłączeniem historii tegoż narodu przedrukowane*, Vilnius 1760.

Paprocki F., *Domowe wiadomości o Koronie Polskiej*, Vilnius 1763.

Paprocki F., *Domowe wiadomości o Koronie Polskiej abo o Majej i Wielkiej Polscze*, Vilnius 1763.

Potocki W., *Poczet herbów szlachty Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego gniazdo i perspektywa starożytnej cnoty, płodnej Matki wszystkich Świętych i Świeckich Ozdób, po Całym Świecie, a mianowicie w Ojczyźnie naszej, gdzie złotej, w puchu Białego Orła, wychowawcy wolności, jasnemu, męstwa, powagi i statku, zaraz od pieluch nawykając słońcu. Gdzie pomnożenie na jasność pańskiego przez lat dwanaście set, aż dotąd, szczęśliwie kwitnęła Majestatu. Tudzież starożytność Domów: rodowitość familiej, theologiczne, polityczne nauki, przestroż argucyje, żarty i co z okazji jej którego podało herbu, krótko, zwięzłem opisuje wierszem [...]*, Cracow 1696.

Strykowski M., *Która przedtym nigdy światła nie widziała. Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkiej Rusi Kijowskiej, Moskiewskiej, Siwierskiej, Wołyńskiej, Podolskiej, Podgórskiej, Podlaskiej, etc. i rozmaite przypadki wojenne i domowe, Pruskich, Mazowieckich, Pomorskich i innych Królestwu Polskiemu i Wielkiemu Księstwu Litewskiemu przyległy [...]*, Królewiec 1582.

Wyrwicz K., *Historja powszechna skrócona [...]*, Warsaw 1787.

Studies and monographies:

Augustowska K., *Karol Wyrwicz jako geograf*, *Zeszyty Geograficzne WSP w Gdańsku*, 1962, no. 4, pp. 327–255.

Augustowska K., *Karol Wyrwicz*, [in:] *Dziewięć wieków geografii polskiej*, B. Olszewicz (Ed.), Warsaw 1967, pp. 117–137.

Baczewski S., *Kazania pogrzebowe z pierwszej połowy XVII w. jako spektakl władzy*, „*Napis*”, 2006, series XII, pp. 275–285.

Bartkiewicz K., *Obraz dziejów ojczystych w świadomości historycznej w Polsce doby oświecenia*, Poznań 1979.

Bömelburg H. J., *Polska myśl historyczna a humanistyczna historia narodowa (1500–1700)*, Cracow 2011.

Dymmel P., *Tradycja rękopiśmienna Roczników Jana Długosza. Studium analityczne ksiąg X–XII*, Warsaw 1992.

Forycki M., *Chorografia Rzeczypospolitej szlacheckiej w Encyklopedii Diderota i d’Alemberta*, Poznań 2010.

Grabski A. F., *Myśl historyczna polskiego oświecenia*, Warsaw 1976.

Jakowenko N., *Historia Ukrainy do 1795 r.*, Warsaw 2011.

Jurkiewicz J., *Od Palemona do Giedymina wczesnonowożytny wyobrażenia o początkach Litwy*, pt. 1: *W kręgu latopisów literackich*, Poznań 2012.

Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncėvičius A., *Historia Litwy. Od czasów najdawniejszych do 1795 r.*, Warsaw 2007.

Komorowski P., *Historia powszechna w polskim piśmiennictwie naukowym czasów stanisławowskich i jej rola w edukacji narodowej*, Warsaw 1992.

Konopczyński W., *Polscy pisarze polityczni XVIII w. (do Sejmu Czteroletniego)*, Warsaw 1966.

Kulicka E., *Legenda o rzymskim pochodzeniu Litwinów i jej stosunek do mitu sarmackiego*, „*Przeгляд Historyczny*”, 1980, vol. 71, no. 1, pp. 1–21.

Litwin H., *Napływ szlachty polskiej na Ukrainę 1569–1648*, Warsaw 2000.

Markiewicz M., „*Jedyna i nieporównywalna*” – normalne państwo europejskie, czy może państwo pogranicza? [in:] *Między Zachodem a Wschodem. Studia z dziejów Rzeczypospolitej w epoce nowo-*

żytniej, Toruń 2002, pp. 17–22.

Maciszewski J., *Szlachta polska i jej państwo*, Warsaw 1969.

Mączak A., *Jedyna i nieporównywalna? Kwestia odrębności Rzeczypospolitej w Europie XVI–XVII w.*, „Kwartalnik Historyczny”, 1993, vol. 100, no. 4, pp. 121–136.

Michalski J., *Sarmatyzm a europeizacja Polski w XVIII w.*, [in:] *Swojskość i cudzoziemszczyzna w dziejach kultury polskiej*, Z. Stefanowska (Ed.), Warsaw 1973, pp. 113–168.

Orzeł J., *W poszukiwaniu antenatów – o mitach początku narodu i rodu w kulturze szlacheckiej*, [in:] *Sarmacka pamięć. Wokół bitwy pod Wiedniem*, red. B. Dybaś, A. Woldan, A. Ziemiańska, Warsaw 2014, s. 17–34.

Orzeł J., *Historia – tradycja – mit w pamięci kulturowej szlachty Rzeczypospolitej XVI–XVIII w.*, Warsaw 2016.

J. Platt, *Adam Naruszewicz*, [in:] *Pisarze polskiego oświecenia*, red. T. Kostkiewiczowa, Z. Goliński, t. 1, Warsaw 1992, pp. 309–350.

Puchowski K., *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej 1565–1773*, Gdańsk 1999.

Puchowski K., *Edukacja historyczno-geograficzna w kolegiach pijarskich i jezuickich w I Rzeczypospolitej. Próba porównania*, [in:] *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX w.*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowej, Warsaw-Cracow 1993, pp. 477–488.

Semianczuk A., *Maciej Strykowski i jego wpływ na historiografię Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVII w.*, „Senoji Lietuvos Literatura” 2009, kn. 27, pp. 243–270.

Skwara M., *O dowodzeniu retorycznym w polskich drukowanych oracjach pogrzebowych XVII w.*, Szczecin 1999.

Śnieżko D., „Kronika wszystkiego świata” Marcina Bielskiego. *Pogranicze dyskursów*, Szczecin 2004.

Ulčnaitė E., *Literatura neolacińska jako świadectwo litewskiej świadomości państwowej i narodowej*, [in:] *Łacina w Polsce, Między Slavia Latina i Slavia Orthodoxa*, J. Axer (Ed.), z. 1–2, Warsaw 1995, pp. 34–37.

Wolański F., *Kaznodziejstwo bernardyńskie w staropolskim systemie komunikacji społecznej schyłku epoki saskiej. Studium kształtowania wyobrażeń i postaw*, Toruń 2012.

Wolff J., *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca XIV w.*, Warsaw 1895 (reprint Warsaw 1994).

Zientara W., *Sarmatia Europiana oder Sarmatia Asiana? Polen in den deutschsprachigen Druckwerken des 17. Jahrhunderts*, Toruń 2003.

Zientara W., *Niemieckie media XVII wieku o Rzeczypospolitej szlacheckiej*, [in:] *Z szablą i kielichem, czyli Życie po sarmacku*, J. Tazbir, & S. Zagórski (Eds.), Łomża 2015, pp. 183–194.

